

NATIJAGA ASOSLANGAN MOLİYALASHTIRISHNING IQTISODIY O'SISH SAMARADORLIGI: MAQSADLI KO'RSATKICHLARNI TO'G'RI BELGILASH VA BOSHQARISH

Kaypnazarov Ajiniyaz Xojamuratovich

O'zbekiston Respublikasi

Iqtisodiyot va moliya vazirligi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Maqolada natijaga asoslangan moliyalashtirishning iqtisodiy o'sish samaradorligiga ta'siri byudjet munosabatlari, taqsimlash va nazorat funksiyalari, shuningdek, nobyudjet fondlar mexanizmlari bilan uzviy bog'liq holda yoritiladi. Davlat byudjeti va byudjetdan tashqari jamg'armalar orqali resurslarni jamlash va yo'naltirish amaliyoti iqtisodiyotni boshqarish hamda ijtimoiy siyosatni amalga oshirishga xizmat qiladi, biroq «kiritilgan resurs–sarflangan mablag'» logikasi ustuvor bo'lgan sharoitda o'sish va ijtimoiy foyda to'liq o'lchanmasligi mumkin. Shu nuqtai nazardan natijaga asoslangan moliyalashtirish byudjet qarorlariga samaradorlik va samaralilikni o'lchaydigan maqsadli ko'rsatkichlarni kiritishni, rejalashtirish–ijro–baholash zanjirini yagona siklga birlashtirishni talab etadi. Xususan, O'zbekistonda davlat moliyasini boshqarishni takomillashtirish strategiyasi byudjet dasturlari doirasida maqsadli ko'rsatkichlarni belgilash, natijalarni baholash va byudjet hamda nobyudjet resurslarini yagona natija logikasida muvofiqlashtirish vazifalarini dolzarb qiladi.

Kalit so'zlar: Natijaga asoslangan moliyalashtirish, byudjet samaradorligi, iqtisodiy o'sish, maqsadli ko'rsatkich, byudjet dasturi, nobyudjet fond, moliyaviy nazorat, xarajatlar sharhi.

Abstract. The paper examines how results-based financing improves the efficiency of economic growth through the design of target indicators and the alignment of budget and extra-budgetary resources. Public budgets consolidate and allocate financial resources to manage the economy and implement social policy; however, when budgeting is dominated by input compliance, the growth “return” of spending is often weakly measured and insufficiently used in decision-making. Performance-based budgeting shifts the focus toward outputs, outcomes, and efficiency, requiring a limited set of key performance indicators that are simple, affordable, and usable, and embedding performance information into the budget cycle and spending reviews. IMF guidance stresses that performance information must be actively integrated into budget routines, while program budgeting helps link expenditure to policy objectives and outcomes. National reforms in Uzbekistan increasingly emphasize the transition toward results-oriented budgeting, including target indicators and evaluation

mechanisms within budget programs and improved coordination of budget and extra-budgetary funds.

Keywords: *Results-based financing, performance-based budgeting, economic growth efficiency, target indicators, program budgeting, extra-budgetary funds, expenditure review, public financial management.*

Davlat moliyasi tarkibida byudjet markaziy iqtisodiy institut sifatida davlat daromadlari va xarajatlarini rejalashtiruvchi hamda taqsimlash va nazorat funksiyalari orqali resurslarni ustuvor yo'nalishlarga yo'naltiradigan moliyaviy munosabatlarni ifodalaydi. Shu ma'noda byudjet mablag'lari iqtisodiyotni boshqarish, ijtimoiy siyosatni amalga oshirish, inson kapitali va infratuzilma kabi o'sish omillarini qo'llab-quvvatlash uchun bazaviy moliyaviy platforma vazifasini bajaradi. Ammo amaliyotda mablag'larni jamlash va sarflashning o'zi iqtisodiy o'sish samaradorligini kafolatlamaydi: muhim masala — sarf qilingan resurs qay darajada natija bergani va u natija qay tarzda qayta o'lchanib, keyingi qarorlarga ta'sir qilganidir.

Nobyudjet fondlar esa byudjetga kiritilmaydigan muayyan xarajatlarni moliyalashtirish bilan bog'liq maqsadli mablag'lar mexanizmini shakllantiradi. Ular tezkorlik va funksional ixtisoslashuvni ta'minlashi mumkin, biroq nazoratning parchalanishi, mablag' sarfi shaffofligining pasayishi va «parallel moliyalashtirish» xavfini kuchaytiradi. Shu bois ko'p mamlakatlar tajribasida nobyudjet jamg'armalarni byudjet tizimi bilan institutsional uyg'unlashtirish, maqsadli yo'nalish saqlangan holda konsolidatsiya va hisobdorlikni kuchaytirish yo'nalishi ustuvor bo'lib boradi. O'zbekistonda ham davlat moliyasini boshqarish islohotlari byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'larini qisqartirish va ularni byudjetga o'tkazish kabi yo'nalishlarni belgilashi aynan shu logikaga mos keladi.

Iqtisodiy o'sish samaradorligi nuqtai nazaridan natijaga asoslangan moliyalashtirish resurslarning «harajati»ni emas, balki «qiymati va qaytimi»ni markazga qo'yadi. Bunda byudjet siyosati sarf-xarajatlarning iqtisodiy foydali natijalarga aylanish zanjirini aniqlashni talab qiladi: mablag' ajratish orqali xizmatlar hajmi va sifati (output) oshishi, keyin esa makro va tarmoq darajasida unumdorlik, bandlik, xususiy investitsiya muhiti, inson kapitali kabi ko'rsatkichlarda barqaror ijobiy o'zgarish (outcome) paydo bo'lishi kerak. Shu zanjir ishlamas, davlat krediti, subsidiya, sug'urta yoki jamg'armalar orqali qo'shimcha resurs jalb qilinsa ham, o'sishga ta'sir past bo'lib qolishi mumkin.

Xalqaro metodologik yondashuvlarda performance-based budgeting byudjet tayyorlash jarayonida samaradorlik va samaralilikni o'lchaydigan kalit ko'rsatkichlarni qaror qabul qiluvchilarga taqdim etishga tayanadi. IMF texnik qo'llanmasida asosiy qiyinchilik —

ko'rsatkichlarning «oddiy, arzon va ishlatiladigan» bo'lishi ekani ta'kidlanadi; dastlab har bir vazirlik (keyin esa har bir dastur) uchun oz sonli kalit ko'rsatkichlardan boshlash real yondashuv sifatida ko'rsatiladi. Shuningdek, natija axboroti byudjet sikliga formal integratsiya qilinmasa, ko'rsatkichlar yig'ilishi «hisobotchilik sanoati»ga aylanib, qarorlar mazmuniga ta'sir qilmasligi mumkin; shu sabab xarajatlar sharhi (expenditure review) va yangi tashabbuslarni tizimli ekspertiza qilish kabi byudjet rutinasini qayta qurish muhim deb baholanadi.

Natijaga asoslangan moliyalashtirishni iqtisodiy o'sish samaradorligiga xizmat qildirishda maqsadli ko'rsatkichlarni to'g'ri belgilash hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ko'rsatkichlar davlat organi ta'sir qila oladigan natijani o'lchashi, milliy ustuvor maqsadlar bilan bog'lanishi, o'lchash metodikasi va ma'lumot manbasi aniq bo'lishi, bazaviy holat va maqsadli traektoriyasi belgilanishi, «sifat–samaradorlik–qamrov» o'rtasida muvozanatni saqlashi lozim. Aks holda tizim «raqam uchun raqam»ga aylanadi: ijrochilar ko'rsatkichni formal to'ldirishga moslashadi, ammo iqtisodiy o'sishga real ta'sir zaif bo'ladi.

O'zbekiston kontekstida davlat moliyasini boshqarish strategiyasi byudjet jarayonini natijadorlikka asoslangan modelga o'tkazish, byudjet dasturlarida maqsadli ko'rsatkichlarni belgilash hamda natijalarni baholash orqali resurslarni qayta taqsimlash imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Strategiyada byudjet kodeksi doirasida natijadorlikka asoslangan byudjet tizimini joriy etish, davlat byudjet dasturlari va tarmoq dasturlari uchun maqsadli ko'rsatkichlarni belgilash hamda natijalarni baholash mexanizmlarini kuchaytirish vazifalari ko'rsatilgan. Bu yondashuv byudjet va byudjetdan tashqari resurslarni bir xil natija mantig'iga bo'ysundirib, «qaysi xarajat qaysi natijaga xizmat qildi?» degan savolni institutsional qaror me'yoriga aylantiradi.

Natijaga asoslangan moliyalashtirishning o'sish samaradorligi, oxir-oqibat, hisobdorlik va ishonch kanallari orqali ham oshadi. Parlament va jamoatchilikka dasturlar kesimida maqsad, ko'rsatkich va natija axborotining taqdim etilishi byudjet intizomini kuchaytiradi, samarasiz yo'nalishlar qisqarishiga, ya'ni yangi ustuvor yo'nalishlar uchun «fiskal makon» paydo bo'lishiga olib keladi. IMF modellarida ham mavjud dasturlarni baholash va zaruratda qisqartirish yoki kengaytirish uchun natija axboroti eng foydali bo'ladi, degan yondashuv ustuvor qo'yiladi.

Xulosa: Natijaga asoslangan moliyalashtirish iqtisodiy o'sish samaradorligini oshirishning eng muhim shartlaridan biri sifatida byudjet va nobyudjet resurslarini «sarf-xarajat» emas, «natija va qaytum» logikasida boshqarishni taqozo etadi. Byudjet taqsimlash va nazorat funksiyalari orqali resurslarni jamlaydi va yo'naltiradi, ammo o'sishga real ta'sirni ta'minlash uchun maqsadli ko'rsatkichlar qisqa, o'lchanadigan, qaror qabul qilishda ishlatiladigan va milliy ustuvor maqsadlar bilan bog'langan bo'lishi kerak. Nobyudjet

fondlar tezkorlik bersa-da, natija tizimiga qo‘shilmagan holda hisobdorlikni susaytiradi; shuning uchun ularni konsolidatsiya va yagona byudjet dasturlari doirasida muvofiqlashtirish iqtisodiy o‘shishga resurslar qaytimini oshiradi. O‘zbekistonda davlat moliyasini boshqarish islohotlari maqsadli ko‘rsatkichlar, natijani baholash va byudjet hamda byudjetdan tashqari mablag‘larni natijaga yo‘naltirish vazifalarini ilgari surishi bu transformatsiyaning institutsional asosini mustahkamlaydi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025 yil 8 apreldagi 210-son qarori: “O‘zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi (O‘RQ-360). Маликов Т. Молия- хўжалик юрутувчи субектлар молияси. Ўқув қўлланма, Тошкент: «ИQTISOD-MOLIYA», 2009, 288 б.
2. 19. Алешин В.А., Зотова А.И. Финансы. -Ростов н/Д: Феникс, 2009 г.-346 с.
3. 20. Финансы и кредит : учебное пособие / коллектив авторов ; под ред. О.И. Лаврушина. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. : КНОРУС, 2012. -320 с.
4. OECD. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education. Paris: OECD Publishing, 2018.
5. World Bank. Improving Early Childhood Development: Global Strategies for Education Systems. Washington, DC, 2019.
6. Fullan, M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press, 2016.
7. Bush, T. Educational Leadership and Management: Theory, Policy, and Practice. London: Sage Publications, 2019.
8. Republic of Uzbekistan. Law on Preschool Education and Upbringing. Tashkent, 2021.
9. Karimov, B. Modern Management in Educational Institutions. Tashkent: Fan Publishing House, 2022.